

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości
i statusu sędziów w Estonii**

dr Katarzyna Szwed

Prawa podstawowe
Warszawa 2021

Spis treści

I. Zagadnienia wprowadzające	5
II. Struktura sądownictwa i organy powiązane z wymiarem sprawiedliwości	7
2.1. Sądy pierwszej instancji – sądy powiatowe i sądy administracyjne	8
2.2. Sądy drugiej instancji – sądy okręgowe	10
2.3. Sąd Państwowy	10
III. Regulacje prawne dotyczące sędziego	13
3.1. Powoływanie sędziego	13
3.2. Przeniesienie sędziego	15
3.3. Odwołanie i usunięcie sędziego oraz przejście w stan spoczynku	16
3.4. Odpowiedzialność dyscyplinarna i karna sędziego	17
3.5. Gwarancje niezawisłości sędziowskiej i ograniczenia formalnoprawne. Konflikt interesów	19
3.6. Oświadczenie o stanie majątkowym sędziów	20
IV. Uwagi końcowe	23
Literatura	25

I. Zagadnienia wprowadzające

Współczesna niepodległa Republika Estońska odrodziła się w 1991 r. Wcześniej przez pół wieku państwo to znajdowało się pod okupacją radziecką. Wraz z przywróceniem państwowości kontynuowano tu demokratyczne tradycje i powołano do życia nowoczesne instytucje państwowe, kontestując równocześnie dotychczasowe wzorce narzucone przez okupanta¹. W Estonii ukształtował się parlamentarny system rządów w formie demokracji parlamentarno-gabinetowej. Funkcjonowanie naczelnych organów państwowych oraz relacje między nimi zbudowano w oparciu o zasadę rozdziału i równoważenia władz ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Egzekutywa ma charakter dualistyczny. Prezydent nie jest wyłaniany w drodze wyborów bezpośrednich, ale wskazywany przez parlament, co osłabia jego pozycję względem Rady Ministrów. Dominującą rolę w konstytucyjnym systemie organów państwowych posiada jednoizbowy parlament (*Riigikogu*)².

Wymiar sprawiedliwości sprawują jedynie niezależne sądy. Powierzone im zadanie wykonują zgodnie z Konstytucją i ustawami. Istnieje konstytucyjny zakaz tworzenia sądów wyjątkowych, ale równocześnie dopuszcza się możliwość powołania do życia sądów szczególnych dla rozpatrywania spraw sądowych niektórych kategorii.

Główne regulacje dotyczące ustroju sądownictwa znajdują się w estońskiej Konstytucji³ i ustawie o sądach z 19.06.2002 r.⁴ To właśnie wymienione akty prawne, uzupełnione o literaturę przedmiotu, stanowią podstawowy punkt referencyjny dla prowadzonej analizy. Zasadniczym celem pracy jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych ze strukturą

¹ Historia państwowości estońskiej nie jest zasadniczym tematem niniejszej publikacji. Dzieje Estonii zostały niezwykle kompetentnie przedstawione w J. Lewandowski, *Historia Estonii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, a także w nowszych publikacjach anglojęzycznych: N. Taylor, *Estonia. A Modern History*, London 2018 oraz M. North, *The Baltic. A History*, London 2016.

² P. Osóbka, *Riigikogu. Parlament Estonii*, Warszawa 2017, s. 24.

³ W systematyce konstytucyjnej przepisy odnoszące się do wymiaru sprawiedliwości zostały zgrupowane w osobnym rozdziale (XIII) – zatytułowanym „Sądy”. Zawiera on raptem osiem artykułów (§ 146–153). Poza tym w ustawie zasadniczej, w rozdziale II „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki” zagwarantowano prawo do sądu. Zgodnie z brzmieniem § 15 każdemu przysługuje prawo do odwołania się do sądu w przypadku naruszenia jego praw i wolności. Samo zabezpieczenie praw i wolności uznaje się za zadanie, które powinny realizować wszystkie władze – wykonawcza, ustawodawcza i sądownicza oraz samorządy lokalne (por. § 14). Dodatkowo w § 15 zaznaczono, że „sądy kierują się Konstytucją i uznają za niezgodne z Konstytucją ustawę, inny akt prawny lub działanie, które naruszają określone w Konstytucji prawa i wolności, lub w inny sposób są sprzeczne z Konstytucją”. Zob. *Konstytucja Estonii*, tł. A. Puu, wstęp L. Garlicki, P. Łosowski, Warszawa 2000; B. Jagusiak, *Systemy polityczne krajów nadbałtyckich*, Warszawa 2013, s. 104–105.

⁴ Ustawa o sądach z 19.06.2002 r., RT I 2002, nr 64, poz. 390.

i funkcjonowaniem estońskiego sądownictwa. Założeniem publikacji nie jest zatem omówienie estońskiego wymiaru sprawiedliwości w sposób szczegółowy i kompletny, a raczej zaakcentowanie określonych aspektów jego działania. Dlatego też wiele uwagi poświęcono organizacji wewnętrznej sądów wszystkich instancji oraz formalnoprawnym gwarancjom definiującym status sędziego.

II. Struktura sądownictwa i organy powiązane z wymiarem sprawiedliwości

Sprawnie działająca władza sądownicza to jeden z fundamentów demokratycznego państwa prawa. Gwarancje praworządności daje nie tylko właściwa konstrukcja systemu sądów, ale także jej uniezależnienie od wpływów egzekutywy i legislatywy⁵. Estońską strukturę sądownictwa uznaje się za jedną z najbardziej czytelnych i transparentnych w Europie⁶. Sądy powszechne mają tu charakter trójstopniowy. Wśród nich wyróżnia się sądy powiatowe, miejskie i administracyjne, które są sądami pierwszej instancji, a także sądy okręgowe – jako sądy odwoławcze od wyroków zapadłych w sądach niższego szczebla. Sąd Państwowy (*Riigikohus*) stoi na czele struktury sądownictwa. Jest sądem kasacyjnym oraz gwarantem jednolitości orzecznictwa⁷.

Tym co wyróżnia estoński system sądownictwa, jest brak odrębnego sądu konstytucyjnego⁸, którego zadaniem byłoby badanie zgodności norm prawnych niższego rzędu z Konstytucją Estonii⁹. Funkcję tę powierzono bowiem Izbie Kontroli Konstytucyjnej Sądu Państwowego¹⁰. Sąd Państwowy jest finansowany wprost z budżetu państwa i cieszy się szeroką autonomią, w przeciwieństwie do sądów niższych instancji, które pod kątem organizacyjnym i finansowym są powiązane z władzą wykonawczą, a nade wszystko Ministrem Sprawiedliwości¹¹. Trzeba podkreślić, że uprawnienia Ministra Sprawiedliwości mają wyłącznie charakter administracyjny i w żaden sposób nie ingeruje on w proces sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Wśród tych uprawnień na pierwszy plan wysuwają się sprawy związane z ustalaniem liczby wolnych stanowisk w sądach pierwszej i drugiej instancji, liczbą sędziów i ławników w poszczególnych sądach, a także określaniem obszaru właściwości i siedziby

⁵ A. Antoszewski, *Władza sądownicza w Europie Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006, s. 233–234.

⁶ P. Osóbka, *System konstytucyjny Estonii*, Warszawa 2018, s. 99.

⁷ Por. Ch. Hanretty, *Judicial Disagreement need not be Political: Dissent on the Estonian Supreme Court*, „Europe – Asia Studies” 2015, vol. 67, no. 6, s. 974.

⁸ O scentralizowanej kontroli sprawowanej przez wyodrębnione sądy pisze: S. Grabowska, *Sądy konstytucyjne w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2008, *passim*.

⁹ P. Mikuli, *Zdekoncentrowana sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Stany Zjednoczone i państwa europejskie*, Kraków 2007, s. 78 i n.; K. Szwed, *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa w Estonii*, [w:] *Nowe wyzwania i rozwiązania w europejskim systemie ochrony praw człowieka*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2018, s. 562 i n.

¹⁰ J. Põld, B. Aaviksoo, R. Laffranque, *The Governmental System of Estonia*, [w:] *Governmental Systems of Central and Eastern European States*, red. N. Chronowski, T. Drinóczi, T. Takács, Warszawa 2011, s. 284 i n.

¹¹ K. Joamets, *The Structure of Judicial System*, [w:] *The Law of the Baltic States*, red. T. Kerikmae i in., Cham 2017, s. 16.

sądów. Należy dodać, że wiele ze swoich kompetencji Minister Sprawiedliwości współdzieli z Radą ds. Administracji Sądów.

2.1. Sądy pierwszej instancji – sądy powiatowe i sądy administracyjne

Sądy powiatowe oraz sądy administracyjne są sądami pierwszej instancji. W strukturze sądownictwa estońskiego wydzielono cztery sądy powiatowe – w Harju, Viru, Pärnu i Tartu oraz dwa sądy administracyjne – w Tallinnie i w Tartu. W obu przypadkach, tj. sądów powiatowych i administracyjnych, możliwe jest tworzenie od jednego do kilku oddziałów terenowych tych sądów¹².

Sądy powiatowe rozpatrują sprawy z zakresu prawa cywilnego, karnego i wykroczeń. Dodatkowo tworzy się w nich wydziały ksiąg wieczystych i wydziały rejestrowe¹³. W sądzie powiatowym w Pärnu działa wydział odpowiedzialny za prowadzenie postępowania nakazowego. Sądy administracyjne są właściwe w sprawach z zakresu prawa administracyjnego.

Jak zostało już wspomniane, ustalenie ogólnej liczby sędziów w sądach powiatowych i administracyjnych należy do kompetencji Ministra Sprawiedliwości. W jego gestii znajduje się również określenie liczby sędziów w poszczególnych oddziałach sądów. Uprawnienie to dzieli z prezesem danego sądu – powiatowego lub administracyjnego oraz z właściwym prezesem sądu okręgowego.

W przypadku sędziego sądu administracyjnego organami właściwymi do wskazania miejsca stałego wykonywania obowiązków są Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego lub zgromadzenie ogólne sądu, a dla sędziów sądów powiatowych – dodatkowo uprawniony może być prezes sądu. Sędziowie sądów pierwszej instancji nie mogą odmówić rozpoznania sprawy w innym oddziale sądu, o ile podlega on jurysdykcji sądu powiatowego (odpowiednio: administracyjnego), w którym orzekają.

Nad właściwym funkcjonowaniem sądu czuwa prezes sądu. Do jego podstawowych obowiązków należy reprezentowanie sądu na zewnątrz, a także kierowanie jego pracami. Zatwierdza projekt budżetu sądu oraz odpowiada za przygotowanie i wykonanie planu szkolenia sędziów. Zobowiązany jest złożyć sprawozdanie ze sposobu realizacji tego zadania.

Prezes sądu po zasięgnięciu opinii zgromadzenia ogólnego sędziów ustanawia w każdym z oddziałów sądów znajdujących się w obszarze właściwości terytorialnej sądu – kierownika sądu. Wyjątek stanowi sąd, w którym obowiązki służbowe pełni prezes sądu. Kierownik sądu

¹² Dla sądu administracyjnego w Tallinnie – są to oddziały w Tallinnie, gdzie orzeka 16 sędziów oraz w Pärnu – z jednym sędzią. W przypadku sądu administracyjnego w Tartu można wskazać na dwie lokalizacje sądów – w Tartu i Jõhvi. Zatrudnionych jest w nich odpowiednio – pięciu i trzech sędziów. Dane za oficjalną stroną internetową Sądu Państwowego: <https://www.riigikohus.ee/en/estonian-court-system/administrative-courts> (dostęp: 30.10.2021 r.).

¹³ P. Osóbka, *System...*, s. 97.

jest powoływany na okres pięciu lat z grona sędziów zatrudnionych w danym sądzie. Może zostać usunięty z zajmowanego stanowiska przed upływem kadencji w wyniku złożonej rezygnacji lub z racji niewypełnienia swojego podstawowego zadania, tj. współdziałania z prezesem sądu. W razie nieobecności kierownika sądu zastępuje go sędzia wyznaczony przez prezesa sądu.

Zarówno prezes sądu powiatowego, jak i prezes sądu administracyjnego są powoływani z grona sędziów danego sądu przez Ministra Sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii zgromadzenia ogólnego sędziów danego sądu. Podobnie odwołanie prezesa sądu powiatowego lub administracyjnego ze stanowiska przed upływem pięcioletniej kadencji jest uprawnieniem przysługującym Ministrowi Sprawiedliwości. W ustawie o sądach wyliczono przesłanki uprawniające do podjęcia takiej decyzji. Zalicza się do nich po pierwsze złożenie przez niego rezygnacji z pełnionej funkcji, a po wtóre – powołanie lub wybór na stanowisko sędziego międzynarodowego organu sądowego, a w przypadku prezesa sądu powiatowego – wymieniono jeszcze *expressis verbis* wybór na sędziego Europejskiego Trybunału Praw Człowieka lub Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Ostatnim powodem, dla którego prezes sądu pierwszej instancji może zostać odwołany, jest uchybienie w istotnym zakresie powierzonym obowiązkom. W takiej sytuacji Minister Sprawiedliwości przy podjęciu decyzji powinien zasięgnąć wcześniej opinii zgromadzenia ogólnego sędziów sądu oraz opinii prezesa właściwego sądu okręgowego. Oczywiście przesłanką pozbawienia stanowiska prezesa sądu jest wydalenie ze służby sędziowskiej. Po upływie kadencji prezes sądu ma prawo do powrotu do obowiązków sędziowskich¹⁴.

W przypadku nieobecności prezesa – zarówno sądu powiatowego, jak i sądu administracyjnego – zastępuje go wyznaczony przez niego sędzia. A jeśli takowy nie zostanie wskazany, wówczas obowiązki prezesa sądu przejmuje sędzia o najdłuższym stażu pracy. W przypadku równego starszeństwa służbowego kilku sędziów – rozstrzygające znaczenie ma wiek. Obowiązki prezesa przejmuje starszy sędzia.

Mimo że prezes sądu ma pierwszorzędne znaczenie dla sprawnego działania sądu, to nie można pominąć milczeniem roli, jaką odgrywa dyrektor sądu oraz zgromadzenie ogólne sędziów. Oba wymienione organy mają ściśle przypisane ustawowo zadania. W kompetencji dyrektora sądu znajduje się prowadzenie spraw administracyjno-finansowych sądu¹⁵. Minister Sprawiedliwości powołuje go na podstawie konkursu na pięcioletnią kadencję.

W każdym z sądów funkcjonuje zgromadzenie ogólne sędziów, przy czym zastrzec należy, że Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego ma szczególne kompetencje. Co do zasady zgromadzenie ogólne sędziów jest zwoływane na wniosek prezesa lub co najmniej 2/3 sędziów danego sądu. Do jego zadań należy m.in. zatwierdzanie projektu podziału

¹⁴ Analogiczne zasady stosuje się w stosunku do kierowników poszczególnych sądów znajdujących się w ramach właściwości terytorialnej sądu powiatowego. Por. § 12¹ ust. 4 i 5 ustawy o sądach.

¹⁵ Zob. § 125 ustawy o sądach.

czynności sędziów oraz opiniowanie powołania, a także w przypadkach przewidzianych w ustawie, odwołania z pełnionej funkcji prezesa sądu¹⁶.

Jedynie na marginesie głównych rozważań warto zauważyć, że członkami składów orzekających w sądach powiatowych są również ławnicy. Ich liczbę w poszczególnych sądach określa Minister Sprawiedliwości w porozumieniu ze zgromadzeniem ogólnym sędziów danego sądu oraz za zgodą Rady ds. Administracji Sądów.

2.2. Sądy drugiej instancji – sądy okręgowe

Sądy okręgowe są sądami drugiej instancji. Rozpatrują odwołania od wyroków i postanowień zapadłych w sądach powiatowych i administracyjnych. W strukturze estońskich sądów wyróżniono dwa sądy okręgowe – w Tallinnie i w Tartu. W ramach właściwości terytorialnej sądu okręgowego zlokalizowanego w stolicy znajdują się sądy powiatowe w Harju i Pärnu oraz sąd administracyjny w Tallinnie. Natomiast w ramach jurysdykcji sądu okręgowego w Tartu mieszczą się sądy powiatowe w Tartu i Viru oraz sąd administracyjny w Tartu.

Liczba sędziów w poszczególnych sądach okręgowych jest zależna od decyzji Ministra Sprawiedliwości, którą podejmuje po zasięgnięciu opinii ich prezesów. Tryb powołania, kadencja oraz zakres kompetencji prezesów sądów okręgowych uregulowano analogicznie do przypadku prezesów sądów powiatowych i administracyjnych. Warto jednak odnotować istotną różnicę. Mianowicie, zwolnienie prezesa z pełnionej funkcji przez Ministra Sprawiedliwości wymaga zgody Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Państwowego. Do organów sądów okręgowych zalicza się także dyrektora oraz zgromadzenie ogólne sądu.

2.3. Sąd Państwowy

Estoński Sąd Państwowy realizuje funkcje zarówno sądu najwyższego, jak i sądu konstytucyjnego¹⁷. Zgodnie bowiem z brzmieniem § 149 ust. 3 Konstytucji Estonii jest „najwyższym sądem w państwie i rozpatruje orzeczenia sądów w trybie kasacyjnym. Sąd Państwowy jest również sądem sprawującym nadzór konstytucyjny”. Gwoli uzupełnienia należy dodać, że oprócz Sądu Państwowego w Estonii powołano jeszcze jedną instytucję odpowiedzialną za „nadzór nad zgodnością ustawodawczych i wykonawczych aktów władzy państwowej i samorządów lokalnych z Konstytucją i ustawami”¹⁸. Kanclerz Sprawiedliwości, o którym mowa, co trzeba podkreślić, nie jest jednak organem władzy sądowniczej. Konstytucja określa

¹⁶ § 36 ustawy o sądach.

¹⁷ Ch. Hanretty, *Judicial...*, s. 974.

¹⁸ § 139 ust. 1 Konstytucji Estonii.

go mianem niezwisłego funkcjonariusza państwowego¹⁹. Łączy on wypełnianie funkcji ombudsmana z czuwaniem nad przestrzeganiem praworządności²⁰. Badanie legalizmu działania dotyczy organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i samorządu lokalnego²¹, z wyłączeniem, co istotne, władzy sądowniczej, której przysługuje przymiot niezależności²². W kontekście poruszanego tematu publikacji wśród kompetencji Kanclerza Sprawiedliwości warto wymienić funkcję oskarżycielską realizowaną w stosunku do przewodniczącego i sędziów Sądu Państwowego²³.

Wracając jednak do rozważań poświęconych Sądowi Państwowemu, trzeba odnotować, iż realizuje on szereg ważnych zadań. Należą do nich, wspomniane już, rozpatrywanie wniesionych spraw w trybie postępowania kasacyjnego oraz kontrola hierarchicznej zgodności aktów prawnych i umów międzynarodowych z Konstytucją Estonii²⁴. Ponadto Sąd Państwowy wydaje opinię dotyczącą interpretacji Konstytucji Estonii w związku z prawem Unii Europejskiej. Rozstrzyga w sprawie wniosków i skarg przeciwko – uchwałom parlamentu, uchwałom prezydium parlamentu i rozporządzeniom Prezydenta Republiki. Sąd Państwowy orzeka w kwestii niemożności sprawowania urzędu przez członka *Riigikogu*, Prezydenta Republiki, Kanclerza Sprawiedliwości, Kontrolera Państwowego, a także wygaśnięcia pełnomocnictw członka *Riigikogu*. Ogłoszenie przedterminowych wyborów parlamentarnych przez przewodniczącego parlamentu działającego w roli Prezydenta Republiki wymaga zatwierdzenia Sądu Państwowego. W ramach jego uprawnień mieści się rozpatrywanie wniosków o zakończenia działalności partii politycznej i protestów wyborczych²⁵.

W skład Sądu Państwowego wchodzi 19 sędziów, którzy orzekają w Izbach – Cywilnej, Karnej, Prawa Administracyjnego i Kontroli Konstytucyjnej²⁶. Sędziowie zostają przypisani do orzekania w jednej określonej Izbie. Wyjątek stanowi Izba Kontroli Konstytucyjnej. Ta bowiem składa się z ośmiu sędziów zasiadających w pozostałych Izbach i Przewodniczącego Sądu Państwowego, który stoi na jej czele. Decyzję o przydzieleniu sędziego do orzekania w konkretnej Izbie podejmuje Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego. Organ ten określa także tryb i warunki rotacji sędziów pomiędzy poszczególnymi Izbami oraz wyznacza ich przewodniczących. Zadania Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego są

¹⁹ Por. § 139 Konstytucji Estonii.

²⁰ J. Ciechanowska, *Kanclerz Sprawiedliwości*, [w:] *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, red. S. Sagan, Rzeszów 2018, s. 83; zob. także A. Pogłódek, *Instytucja Kanclerza Sprawiedliwości jako organ ochrony prawa w Estonii*, [w:] *Środki ochrony praw człowieka w państwach postsocjalistycznych. Zagadnienia wybrane*, red. A. Frankiewicz-Bodynek, A. Pawlak, Kraków 2015, s. 259–272.

²¹ J. Ciechanowska, *Kanclerz...*, s. 83.

²² M. Grzybowski, *Kanclerz sprawiedliwości w konstytucjonalizmie szwedzkim, finlandzkim i estońskim – wschodnio-bałtycka osobliwość czy oferta do rozważenia?*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2019, vol. 24, nr 4, s. 29–30.

²³ § 139 ust. 3 Konstytucji Estonii.

²⁴ Zob. K. Szwed, *Sądowa...*, s. 562 i n.

²⁵ P. Osóbka, *System...*, s. 100 i n.

²⁶ Ewentualne spory pomiędzy izbami Sądu Państwowego w kwestii stosowania ustaw bądź interpretacji ich postanowień rozstrzygają specjalne panele *ad hoc*. Szerzej: P. Osóbka, *System...*, s. 102.

jednak znacznie szersze. Zaliczyć do nich trzeba występowanie do prezydenta z wnioskiem o mianowanie lub odwołanie sędziów. Jest organem odwoławczym od decyzji sędziowskiej komisji egzaminacyjnej oraz orzeczenia Izby Dyscyplinarnej. Ponadto inicjuje postępowanie dyscyplinarne wobec Przewodniczącego Sądu Państwowego. Wykonuje także inne zadania wynikające z przepisów prawa.

Przewodniczący Sądu Państwowego jest powoływany na jedną dziewięcioletnią kadencję. W procedurze tej bierze udział parlament i Przewodniczący Sądu Państwowego. Sędziów Sądu Państwowego powołuje *Riigikogu*. W przypadku szeregowych sędziów Sądu Państwowego odbywa się to na wniosek Przewodniczącego Sądu Państwowego, jedynie przy nominacji Przewodniczącego – organem wnioskującym jest Prezydent Republiki. Do jego zadań należy m.in. kierowanie i reprezentowanie Sądu Państwowego na zewnątrz, wnioskowanie do parlamentu o mianowanie sędziów do Sądu Państwowego, a także sprawowanie nadzoru przewidzianego przez prawo. Do obowiązków Przewodniczącego należy także coroczne przedstawianie parlamentowi sprawozdania o stanie administracji sądowej, wymiarze sprawiedliwości i jednolitości stosowania prawa.

III. Regulacje prawne dotyczące sędziego

3.1. Powoływanie sędziego

W 2019 r. w estońskich sądach różnego szczebla orzekało łącznie 234 sędziów, co oznacza, że nie zostały obsadzone wszystkie z 242 stanowisk sędziowskich. Nie zmienia to faktu, że zainteresowanie wykonywaniem zawodu jest wysokie. Szacuje się, że o jedno miejsce w sądach pierwszej instancji i sądach okręgowych ubiega się średnio pięciu kandydatów. Wielu z nich rekrutuje się z przedstawicieli innych zawodów prawniczych²⁷.

Wymagania konieczne do pełnienia urzędu sędziego precyzuje ustawa o sądach. Wśród nich wymienia się posiadanie estońskiego obywatelstwa, biegłość w języku tytułarnym²⁸, posiadanie co najmniej tytułu magistra prawa uzyskanego w kraju lub za granicą. Ponadto należy wykazać się nieskazitelnym charakterem oraz umiejętnościami i predyspozycjami niezbędnymi do pracy na stanowisku sędziego. W ustawie, oprócz wymienionych przesłanek pozytywnych, wskazano również te, które dyskwalifikują ewentualnego kandydata. Mianowicie, na stanowisko sędziego nie można powołać bankruta oraz osoby:

- skazanej za przestępstwo;
- usuniętej z urzędu: sędziego, notariusza, tłumacza przysięgłego lub komornika;
- pozbawionej członkostwa w Estońskiej Izbie Adwokackiej;
- odwołanej ze służby publicznej za przewinienie dyscyplinarne;
- zwolnionej z prowadzenia działalności zawodowej audytora, chyba że stało się to na wniosek samego audytora;
- pozbawionej uprawnień do wykonywania zawodu rzecznika patentowego, chyba że stało się to na wniosek samego rzecznika patentowego²⁹.

²⁷ *Development of the Legal and Judicial System, Yearly 2019*, <https://aastaraamat.riigikohus.ee/en/development-of-the-legal-and-judicial-system/> (dostęp: 10.09.2021 r.).

²⁸ Biegłość językowa dla osób wykonujących zawody prawnicze to C1 według klasyfikacji Rady Europy. Na marginesie głównych rozważań warto zaznaczyć, że wymóg ten wynika ze specyfiki estońskiego społeczeństwa. Ponad półwieczna (1940–1990) radziecka okupacja przyczyniła się do powstania wieloetnicznego państwa, w którym znaczny odsetek ludności posługuje się na co dzień językiem rosyjskim. W istocie jest on językiem wiodącym dla prawie 1/3 mieszkańców kraju. Estoński jest językiem ojczystym dla ok. 68% społeczeństwa. Tylko 2% mieszkańców Estonii wskazuje inny język niż rosyjski i estoński jako rodzimy. Por. E. Kuzborska-Pacha, *Ochrona prawna mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, Warszawa 2019, s. 298.

²⁹ § 47 ustawy o sądach.

Na stanowisko sędziego sądu pierwszej instancji może być mianowana osoba, która odbyła aplikację sędziowską, lub została z niej zwolniona z określonych powodów, i zdała egzamin sędziowski. Wymóg realizacji aplikacji sędziowskiej zniesiono w stosunku do adwokata lub prokuratora (nie dotyczy to jednak asystenta prokuratorskiego), który wykonywał swój zawód przez okres dwóch lat bezpośrednio przed złożeniem egzaminu sędziowskiego oraz do osoby, która pracowała wcześniej jako sędzia, pod warunkiem że od rezygnacji ze stanowiska nie upłynęło więcej niż dziesięć lat. Z kolei sędzią sądu okręgowego może zostać doświadczony i uznany prawnik, który zdał egzamin sędziowski. Z obowiązku przystąpienia do egzaminu jest zwolniony sędzia, który przed powołaniem na stanowisko pracował w zawodzie.

Wymagania przewidziane dla sędziego Sądu Państwowego zostały określone w ustawie tyleż lakonicznie, co ogólnie. Zgodnie z brzmieniem § 52 ustawy o sądach na stanowisko sędziego w najważniejszym sądzie w kraju powołuje się „doświadczonych i uznanych prawników”.

Sędziów powołuje się na podstawie otwartego konkursu podawanego do publicznej wiadomości³⁰. Warunki konkursu ogłasza się bowiem w urzędowym publikatorze *Ametlikud Teadaanded*³¹. W przypadku wakatu na stanowisko sędziego pierwszej lub drugiej instancji ogłasza go Minister Sprawiedliwości, natomiast gdy do obsadzenia jest stanowisko sędziego Sądu Państwowego, wówczas to Przewodniczący Sądu Państwowego zarządza przeprowadzenie konkursu.

Sędziowie pierwszej i drugiej instancji są mianowani przez Prezydenta Republiki Estońskiej³². Głowa państwa dokonuje aktu nominacji na wniosek Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Państwowego³³. Organ ten przed podjęciem decyzji powinien rozpatrzyć opinię pełnego składu sądu, do którego kandyduje zainteresowany. W sytuacji gdy o to samo stanowisko sędziowskie ubiega się więcej osób, to ostateczną decyzję o wyborze kandydata do przedstawienia do nominacji prezydentowi podejmuje Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego. O podjętym rozstrzygnięciu powiadamia się zainteresowanego.

Sędziowie Sądu Państwowego są powoływani przez parlament na wniosek Przewodniczącego Sądu Państwowego. Ma on obowiązek zasięgnąć wpierw opinii Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Państwowego oraz Rady ds. Administracji Sądów w sprawie przedstawionej kandydatury³⁴.

³⁰ Wyjątki od zasady ogłaszania publicznego i otwartego konkursu na wolne stanowisko sędziowskie wynikają z § 57 lub § 58 ustawy o sądach.

³¹ Zob. § 53 ustawy o sądach.

³² Por. § 147 ust. 1 Konstytucji Estonii.

³³ K. Karbowska, *Republika Estońska*, [w:] *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej*, t. 1, red. K.A. Wojtaszczyk, M. Pobożny, Warszawa 2013, s. 365 i n.

³⁴ M. Dąbrowski, *Rada do spraw Administracji Sądów w Estonii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2019, t. 119, s. 46.

Przed parlamentem składają ślubowanie jedynie sędziowie Sądu Państwowego³⁵, natomiast pozostali – przed Prezydentem Republiki.

3.2. Przeniesienie sędziego

Co do zasady przeniesienie sędziego na inne miejsce służbowe może nastąpić tylko za zgodą sędziego³⁶. Przeniesienie sędziego do sądu tej samej lub niższej instancji odbywa się na wniosek Ministra Sprawiedliwości. Decyzję o tym podejmuje Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego. W ramach tego samego sądu prezes, mając na względzie dobro organizacji wymiaru sprawiedliwości, może przenieść sędziego na stałe bez jego zgody do innego oddziału. Podjęcie decyzji o przeniesieniu sędziego wymaga jednak wcześniejszego zaopiniowania przez zgromadzenie ogólne sędziów danego sądu.

Sędzia może być delegowany do pełnienia obowiązków w Sądzie Państwowym lub Ministerstwie Sprawiedliwości³⁷. Dzieje się to na własną prośbę sędziego i za zgodą prezesa sądu. W czasie wykonywania zadań w Sądzie Państwowym lub Ministerstwie Sprawiedliwości uprawnienia sędziego ulegają zawieszeniu. Zachowuje on jednak przez ten okres uposażenie sędziego i inne gwarancje wynikające z wykonywania tego zawodu.

Sędzia może w dowolnej chwili wrócić do orzekania w sądzie, w którym pierwotnie pracował, pod warunkiem że jest w nim wolne stanowisko sędziowskie do obsadzenia. Z miesięcznym wyprzedzeniem należy powiadomić o takim zamiarze prezesa właściwego sądu. Do innego sądu tej samej instancji lub instancji niższej niż sędzia pracował przed delegowaniem do Sądu Państwowego lub Ministerstwa Sprawiedliwości może zainteresowanego przenieść Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego. Sędzia musi wyrazić na to zgodę. Natomiast w sytuacji gdy po zakończeniu służby w Sądzie Państwowym lub Ministerstwie Sprawiedliwości sędzia nie ma możliwości powrotu na poprzednio zajmowane stanowisko i równocześnie nie wyraża zgody na przeniesienie do innego sądu, wówczas zostaje zwolniony ze stanowiska sędziego i otrzymuje odszkodowanie w wysokości sześciomiesięcznego uposażenia.

³⁵ Ślubowanie o treści: „Przysięgam dochować wierności Republice Estońskiej i jej porządkowi konstytucyjnemu. Przysięgam sprawować wymiar sprawiedliwości zgodnie z własnym sumieniem i w zgodzie z Konstytucją Republiki Estońskiej oraz innymi ustawami” jest ujęte w § 56 ust. 1 ustawy o sądach. Tekst ślubowania dołącza się do akt osobowych sędziego.

³⁶ § 57 ustawy o sądach.

³⁷ Analogiczne rozwiązania stosuje się w przypadku przeniesienia sędziego m.in. do pracy w sądach międzynarodowych lub ponadnarodowych. Por. § 58¹ ustawy o sądach.

3.3. Odwołanie i usunięcie sędziego oraz przejście w stan spoczynku

W § 147 Konstytucji Republiki Estońskiej stwierdza się *expressis verbis*, że „sędziowie są mianowani dożywotnio”³⁸. Sędziowie mogą być usunięci ze stanowiska jedynie na podstawie orzeczenia sądowego³⁹. Zdaniem Jacka Zielińskiego rozwiązanie to należy uznać za kontrowersyjne, jako że „powstaje sytuacja, w której sędziowie stają się sędziami własnego losu”. Równocześnie jednak dostrzega w tym wyraz zaufania ustrojodawcy do wymiaru sprawiedliwości i wzmocnienie zasady niezawisłości sądów⁴⁰.

W ustawie o sądach enumeratywnie wyliczono przesłanki mogące finalnie prowadzić do odsunięcia sędziego od pełnienia obowiązków. Są to: zrzeczenie się urzędu, kryterium wieku, nieprzydatność do sprawowania urzędu – ujawniona w ciągu trzech lat od powołania na stanowisko sędziowskie oraz przyczyny zdrowotne, które stanowią przeszkodę w wykonywaniu zawodu sędziego⁴¹.

Poza wymienionymi powodami sędzia może być zwolniony ze służby również z powodu likwidacji sądu lub zmniejszenia liczby sędziów oraz jeżeli po zakończeniu służby w Sądzie Państwowym, Ministerstwie Sprawiedliwości, międzynarodowym organie sądowym lub po powrocie z zagranicznej misji cywilnej sędzia nie ma możliwości powrotu na poprzednio zajmowane stanowisko, a równocześnie nie wyraża zgody na przeniesienie do innego sądu. Co więcej, sędzia zostaje odwołany, o ile naruszy zasadę incompatibilitas lub zostaną ujawnione fakty, które zgodnie z prawem wykluczają powołanie danej osoby na stanowisko sędziego.

Sędziowie sądów pierwszej i drugiej instancji są odwoływani przez Prezydenta Republiki na wniosek Przewodniczącego Sądu Państwowego. Natomiast w odwołaniu Przewodniczącego Sądu Państwowego bierze udział Riigikogu, które działa z inicjatywy głowy państwa⁴². Pozostali sędziowie Sądu Państwowego są zwalniani z urzędu przez parlament na wniosek Przewodniczącego Sądu Państwowego.

Tytuł sędziowski przyznaje się dożywotnio, a stosunek służbowy sędziego wygasa z chwilą śmierci. Górna granica wieku pozwalająca na wykonywanie czynnej służby sędziowskiej to

³⁸ K. Costello, *Supreme Court Politics and Life Tenure: A Comparative Inquiry*, „Hastings Law Journal” 2020, nr 4 (71), s. 1164–1165.

³⁹ Zob. § 147 ust. 2 Konstytucji Republiki Estońskiej. Przywołane przepisy konstytucyjne zostały praktycznie w niezmiennym brzmieniu powtórzone w § 3 ustawy o sądach.

⁴⁰ J. Zieliński, *Estonia*, [w:] *Systemy polityczne państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, red. M. Barański, Katowice 2005, s. 152.

⁴¹ Sędzia nie może być usunięty ze stanowiska na własną prośbę oraz z powodu nieprzydatności do sprawowania urzędu, która wyszła na jaw w ciągu trzech lat od powołania na stanowisko sędziowskie – w trakcie toczącego się przeciwko niemu postępowania dyscyplinarnego.

⁴² Należy wspomnieć o jednym ustawowym wyjątku wynikającym z § 27 ust. 6 ustawy o sądach. Mianowicie, w sytuacji gdy Prezes Sądu Państwowego nie jest w stanie pełnić swoich obowiązków przez sześć kolejnych miesięcy z powodu choroby lub z jakiegokolwiek innego powodu, wówczas Prezydent Estonii składa do Sądu Państwowego umotywowany wniosek o stwierdzenie wyrokiem, że Prezes Sądu Państwowego nie jest w stanie pełnić swoich obowiązków.

67 lat. Jednorazowo można go wydłużyć, ale maksymalnie do dwóch lat. Wniosek w takiej sprawie składa prezes właściwego sądu, a decyzję podejmuje Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego, mając na względzie ważny z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości interes publiczny. Zgodę musi wyrazić jeszcze Rada ds. Administracji Sądów i sędzia, którego sprawa dotyczy.

Wypada zaznaczyć, że estoński wymiar sprawiedliwości jest szczególnie mocno dotknięty problemem starzenia się kadry sędziowskiej. Jest to główny powód wycofywania się sędziów z czynnego orzekania. W 2019 r. dziesięciu sędziów oficjalnie przeszło w stan spoczynku, z czego siedmiu odeszło z sądów pierwszej instancji, a trzech z Sądu Państwowego. Szacuje się, że w latach 2020–2025 z prawa do przejścia w stan spoczynku będzie mogło skorzystać 75 sędziów.

Sędzia może zostać odwołany z powodu nieprzydatności do wykonywania zawodu jedynie w ciągu trzech lat od mianowania. Organem właściwym do podjęcia przedmiotowej decyzji jest Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego. Pierwszym etapem procedury jest złożenie komisji egzaminacyjnej sędziów przez prezesów poszczególnych sądów corocznej opinii w sprawie sędziów o stażu pracy krótszym niż trzy lata zatrudnionych w podległych im sądach. Dokonując oceny przydatności do wykonywania zawodu sędziego, Sąd Państwowy bierze pod uwagę treść wniosku osoby lub organu uprawnionego do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, opinię komisji egzaminacyjnej sędziów oraz inne informacje charakteryzujące pracę sędziego. Komisja egzaminacyjna sędziów na posiedzeniu wysłuchuje sędziego, którego praca podlega ewaluacji. Sąd Państwowy podejmuje decyzję dotyczącą przydatności sędziego do wykonywania zawodu w pełnym składzie. Co najmniej 10 dni przed planowanym posiedzeniem sędzia otrzymuje do zapoznania się opinię komisji egzaminacyjnej sędziów, a także wniosek osoby lub organu uprawnionego do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego o zwolnienie sędziego z urzędu. Wniosek taki powinien zawierać uzasadnienie.

Podstawę do usunięcia sędziego ze stanowiska stanowi prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo lub prawomocne orzeczenie sądu dyscyplinarnego.

3.4. Odpowiedzialność dyscyplinarna i karna sędziego

Konstytucja Estonii nie przesądza o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, a jedynie odnosi się do możliwości pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej. Trzeba odnotować, że konstytucyjne regulacje w tym zakresie są zaprojektowane pod kątem zabezpieczenia niezawisłości sędziowskiej. I tak, w okresie piastowania urzędu sędzia może odpowiadać karnie, o ile stosowny wniosek złoży Sąd Państwowy, a zgodę na to wyrazi Prezydent Republiki. Z inicjatywą o pociągnięcie do odpowiedzialności karnej Przewodniczącego i sędziów

Sądu Państwowego występuje Kanclerz Sprawiedliwości. Warunkiem jest jednak poparcie wniosku przez większość parlamentarną⁴³.

Z kolei organem rozstrzygającym o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów jest Izba Dyscyplinarna, która jest jednym z organów samorządu sędziowskiego. W jej skład wchodzi po pięciu sędziów z sądów pierwszej i drugiej instancji oraz Sądu Państwowego, wybieranych na trzyletnią kadencję. Kary dyscyplinarne są orzekane niezależnie od innych sankcji i grożą za naruszenie lub niewłaściwe wykonanie obowiązków służbowych, a także za działania godzące w godność urzędu sędziego⁴⁴. Katalog kar dyscyplinarnych ma charakter zamknięty i obejmuje upomnienie, grzywnę w kwocie nie wyższej niż miesięczna pensja, obniżenie wynagrodzenia, a w ostateczności – również usunięcie ze stanowiska. Wypada podkreślić, że odpowiedzialność dyscyplinarną ponoszą nie tylko sędziowie czynnie orzekający, ale również sędziowie, którzy przeszli w stan spoczynku. W przypadku tych ostatnich sprzeniewierzenie się obowiązkowi poufności oraz zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których pozyskali oni wiedzę z racji sprawowanego urzędu poza jawną rozprawą sądową, stanowi wypełnienie znamion deliktu dyscyplinarnego⁴⁵. Przewidywana sankcja to obniżenie uposażenia przysługującego sędziemu w stanie spoczynku o maksymalnie 25 proc. przez okres nie dłuższy niż rok.

Krąg podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego ma charakter zamknięty⁴⁶. W najszerszym zakresie prawo to przysługuje Przewodniczącemu Sądowi Państwowemu i Kanclerzowi Sprawiedliwości. Mają oni prawo inicjować postępowanie w stosunku do każdego sędziego. Z kolei analogiczne uprawnienie prezes sądu okręgowego realizuje wobec sędziów pierwszej instancji w danym okręgu prezes sądu – wobec sędziów tego samego sądu. Przewodniczącego Sądu Państwowego do odpowiedzialności dyscyplinarnej może pociągnąć Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego, o czym ma obowiązek poinformować parlament⁴⁷.

W sprawach dyscyplinarnych orzekają pięcioosobowe składy sędziowskie. Wyrok staje się prawomocny wraz z upływem terminu do złożenia apelacji. Organem odwoławczym jest Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Państwowego.

⁴³ J. Zieliński, *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000, s. 94.

⁴⁴ Zob. K. Szwed, *Estonia*, [w:] *Organy prowadzące postępowania dyscyplinarne wobec sędziów w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Przegląd rozwiązań*, red. A. Pogódek, Warszawa 2019, s. 217–218.

⁴⁵ Zob. § 71 ust. 1 i 2 ustawy o sądach.

⁴⁶ Do 2002 r. prawo to przysługiwało również Ministrowi Sprawiedliwości, ale obecnie pozbawiony jest uprawnień związanych z inicjowaniem postępowania dyscyplinarnego sędziów. Zob. T. Ligi, *Judicial Independence in Estonia*, [w:] *Judicial Independence in Transition*, red. A. Seibert-Fohr, Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2012, s. 739.

⁴⁷ Szerzej: K. Szwed, *Estonia*, [w:] *Organy...*, s. 217–218.

3.5. Gwarancje niezawisłości sędziowskiej i ograniczenia formalnoprawne. Konflikt interesów

Niezawisłość sędziowską, niezależność sądownictwa oraz instancyjność postępowania należy uznać za filary, na których opiera się wymiar sprawiedliwości. W tym kontekście istotne znaczenie ma właściwie ukształtowany ustrój sądów i pozycja sędziów, definiowana przede wszystkim przez tryb ich powoływania, procedurę określającą dopuszczalność przeniesienia, usunięcia lub odwołania sędziego oraz ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej i karnej⁴⁸. Wyrazem niezależności sądownictwa jest także sprawnie działający samorząd sędziowski. W Estonii tworzą go: Sąd *en banc*, który stanowi reprezentację estońskich sędziów, Rada ds. Administracji Sądów, Izba Dyscyplinarna, Komisja Egzaminacyjna Sędziów oraz Rada ds. Szkolenia Sędziów⁴⁹.

Wydaje się, że w Estonii niezawisłość sędziowska została zabezpieczona w sposób wystarczający⁵⁰. Sędziom przysługuje immunitet i przywilej nietykalności. Zostali wyposażeni w odpowiednie zabezpieczenia materialne i socjalne. Równocześnie jednak dotyczą ich określone ograniczenia formalnoprawne. W pierwszej kolejności wymaga się od nich apolityczności i przestrzegania zasady *incompatibilitas*⁵¹. I tak, sędziowie nie mogą podejmować innego zatrudnienia, z wyjątkiem pracy dydaktycznej lub naukowej, o czym należy powiadomić prezesa sądu. Dodatkowe zatrudnienie nie może jednak przeszkadzać w wykonywaniu obowiązków służbowych sędziego ani godzić w jego niezawisłość. Sędzia nie może należeć do partii politycznej ani być członkiem *Riigikogu* (a także organu ustawodawczego samorządu lokalnego). Niedopuszczalne jest łączenie wykonywanej funkcji z byciem założycielem, współnikiem zarządzającym, członkiem zarządu lub rady nadzorczej spółki lub dyrektorem oddziału spółki zagranicznej. Nie do pogodzenia z wykonywaniem obowiązków sędziowskich jest rola syndyka masy upadłości, członka komitetu upadłościowego lub zarządcy przymusowego nieruchomości oraz arbitra wybranego przez strony sporu.

Wprost do potencjalnego konfliktu interesów odnosi się Kodeks etyczny estońskich sędziów. Zgodnie z nim sędzia nie powinien dopuścić, aby stosunki rodzinne, towarzyskie lub inne miały wpływ na wykonywane przez niego obowiązki. Przy orzekaniu sędzia powinien pozostać niezawisły względem kolegów i sędziów sądów wyższych instancji, z wyjątkiem sytuacji, gdy opinia sądu wyższej instancji co do wykładni prawa jest obligatoryjna dla sądu

⁴⁸ J. Zieliński, *Estonia...*, s. 151.

⁴⁹ Szerzej o tych organach piszą: P. Osóbka, *System...*, s. 105–106; K. Szwed, *Sądy*, [w:] *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, red. S. Sagan, Rzeszów 2018, s. 77 i n.

⁵⁰ O. Kask, *How to ensure the independence and impartiality of a judge? Some viewpoints based on international standards*, *Yearbook of Estonian Courts* 2018, Tartu 2019, s. 85. Publikacja dostępna w języku angielskim: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/Yearbook%20of%20Estonian%20Courts_ENG_digi.pdf (dostęp: 6.01.2022 r.).

⁵¹ Por. J. Zieliński, *Estonia...*, s. 152. Zgodnie z Kodeksem etycznym estońskich sędziów sędzia nie powinien być zaangażowany w działalność organizacji politycznych. Nie może w mowie lub piśmie popierać ruchów politycznych lub ich kandydatów oraz agitować na rzecz wsparcia dla nich.

ponownie rozpoznającego sprawę. Sędzia ma obowiązek powstrzymać się od politycznych i służbowych obiadów i spotkań z uczestnikami postępowania, jeżeli mogą one naruszać jego bezstronność i powodować konflikt interesów. W stosunkach osobistych z czynnie działającymi przedstawicielami zawodów prawniczych sędzia powinien unikać sytuacji, które mogłyby budzić wątpliwości co do jego przychylności lub bezstronności albo przynajmniej wywołać takie wrażenie.

3.6. Oświadczenie o stanie majątkowym sędziów

Zgodnie z przepisami ustawy antykorupcyjnej⁵² sędziom jako funkcjonariuszom publicznym zabrania się żądania, pośredniczenia i przyjmowania środków finansowych pochodzących z praktyk korupcyjnych, nadużywania stanowiska służbowego i wpływów, bezprawnego korzystania z dóbr publicznych oraz niezgodnego z prawem przetwarzania informacji poufnych.

W § 13 ust. 1 ustawy antykorupcyjnej wymieniono podmioty, które zobowiązane są do złożenia oświadczenia o stanie majątkowym. Wśród nich, obok najważniejszych organów państwa, m.in. prezydenta, deputowanych do parlamentu i członków rządu, wskazuje się na sędziów. Ponadto, o ile zażąda tego prezes danego sądu, do złożenia oświadczenia o stanie majątkowym zobowiązani mogą być również urzędnicy sądowi.

W ustawie antykorupcyjnej wyraźnie określono terminy do złożenia oświadczenia. Należy to uczynić w ciągu czterech miesięcy od powołania na urząd sędziego lub powstania obowiązku złożenia oświadczenia, a następnie do dnia 31 maja każdego roku. Niezależnie od objęcia nowego urzędu w ciągu roku składa się tylko jedno oświadczenie. Obowiązek składania oświadczenia o stanie majątkowym wygasa w roku kalendarzowym następującym po roku, w którym sędzia przestał wykonywać obowiązki służbowe. Niedopuszczalne jest niezłożenie oświadczenia w terminie bez uzasadnionej przyczyny⁵³, zatajenie informacji istotnych dla oceny ryzyka korupcji oraz podanie w oświadczeniu nieprawdziwych informacji. Istniejący rejestr oświadczeń o stanie majątkowym pozwala na elektroniczne składanie, prowadzenie, administrowanie, weryfikację i publikację oświadczeń.

W oświadczeniu o stanie majątkowym należy podać informacje m.in. o następujących składnikach majątku:

⁵² Ustawa antykorupcyjna z 06.06.2012, RT I, 29.06.2014, 109.

⁵³ Za uzasadniony powód uznaje się chorobę lub inne okoliczności, na które składający oświadczenie nie miał wpływu, a uniemożliwiające złożenie oświadczenia w terminie. Niezwłocznie po ustaniu wspomnianych okoliczności sędzia powinien dopełnić ciążącego na nim obowiązku. Por. § 12 ust. 4 ustawy antykorupcyjnej.

- własności nieruchomości i ograniczonych praw rzeczowych ustanowionych na nieruchomości zapisanych w księdze wieczystej na rzecz danej osoby (w oświadczeniu określa się położenie i przeznaczenie nieruchomości oraz rodzaj prawa);
- pojazdów wpisanych do rejestru państwowego (w oświadczeniu określa się rodzaj pojazdu, jego markę i rok pierwszej rejestracji);
- papierów wartościowych w rozumieniu ustawy – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi, z wyłączeniem jednostek uczestnictwa obowiązkowych funduszy emerytalnych, udziałów w spółkach oraz udziałów w spółkach, w których co najmniej 1/10 udziału należy do spółki powiązanej z urzędnikiem (w oświadczeniu o papierach wartościowych należy podać nazwę emitenta, rodzaj i liczbę papierów wartościowych, a w przypadku pakietów akcji w spółkach – nazwę spółki i wartość nominalną pakietu);
- roszczenia majątkowe wobec innych osób, z wyjątkiem instytucji kredytowych, których wartość przekracza czterokrotność minimalnego wynagrodzenia miesięcznego ustalonego przez Rząd Republiki na podstawie ustawy o umowach o pracę; roszczenia wobec jednej osoby dodaje się (w oświadczeniu należy podać wartość roszczeń, nazwiska dłużników i podstawę roszczeń);
- zobowiązania majątkowe wobec innych osób, których wartość przekracza czterokrotność minimalnego wynagrodzenia miesięcznego ustalonego przez Rząd Republiki na podstawie ustawy o umowach o pracę; zobowiązania wobec jednej osoby dodaje się (w oświadczeniu należy podać wartość zobowiązań, nazwiska wierzycieli i podstawę zobowiązań).

Uzyskanie dostępu do informacji zawartych w oświadczeniu o stanie majątkowym wymaga wylegitymowania się cyfrowym dowodem tożsamości. Sędzia składający oświadczenie ma prawo do informacji o tym, kto zapoznał się z jego oświadczeniem. Jest ono dostępne przez okres trzech lat, a przechowywane przez siedem lat. Po upływie tego terminu jest usuwane.

Działania związane z walką z korupcją w przestrzeni władzy koordynuje Ministerstwo Sprawiedliwości. Nadzór nad egzekwowaniem i przestrzeganiem przepisów antykorupcyjnych sprawuje specjalna parlamentarna komisja antykorupcyjna. Z własnej inicjatywy omawia potencjalne przypadki korupcji z udziałem podmiotów wymienionych § 13 ust. 1 ustawy antykorupcyjnej – łącznie z sędziami, i dokonuje ich oceny. Nadzoruje przestrzeganie ograniczeń związanych z podejmowaną przez członków *Riigikogu* działalnością, a także w ramach przyznanych kompetencji weryfikuje oświadczenia majątkowe. Należy podkreślić, że komisja lub wyznaczony przez nią urzędnik ma ogólne prawo do weryfikowania oświadczeń majątkowych, a zarazem wyłączone w stosunku do najważniejszych podmiotów w państwie, w tym również sędziów. Komisja o swoich działaniach informuje parlament i opinię publiczną.

Parlamentarna komisja antykorupcyjna została wyposażona w szerokie uprawnienia, w tym do wzywania do stawienia się na posiedzenie oraz żądania dokumentów i złożenia informacji w celu ich weryfikacji. W przypadku stwierdzenia znamion przestępstwa jest zobowiązana do przekazania zebranych materiałów organowi śledczemu lub organowi prowadzącemu pozasądowe postępowanie w sprawach o wykroczenia. Co najmniej raz w roku komisja składa parlamentowi sprawozdanie dotyczące przebiegu i wyników swojej pracy.

IV. Uwagi końcowe

Sprawnie funkcjonujący wymiar sprawiedliwości pozwala na budowanie zaufania do instytucji państwa oraz jest gwarantem przestrzegania zasad demokratycznego państwa prawa. Estonia jest przykładem państwa, które hołduje zasadom legalizmu i transparentności, a reformy wprowadza stopniowo i w sposób przemyślany. Myślenie to nie stoi w sprzeczności z wprowadzaniem nowoczesnych rozwiązań. W końcu Estonia jest znana z wprowadzania e-rozwiązań w sferze administracji publicznej.

Podstawowym celem publikacji była analiza wybranych zagadnień związanych z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości w Republice Estońskiej. W toku prowadzonego wywodu dokonano rekonstrukcji przepisów odnoszących się do struktury sądownictwa i statusu sędziego – zwłaszcza w świetle niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Estonia jest regularnie wysoko oceniana pod względem efektywności i niezależności wymiaru sprawiedliwości.

Struktura sądownictwa w Estonii uważana jest za jedną z najbardziej czytelnych w Europie, a równocześnie nie jest pozbawiona pewnych unikalnych cech. Wystarczy w tym kontekście wspomnieć o braku wyodrębnionego instytucjonalnie sądu konstytucyjnego, co na tle rozwiązań funkcjonujących w regionie Europy Środkowej i Wschodniej należy uznać za zjawisko odosobnione.

Należy odnotować, że ustrój sądów wszystkich instancji został praktycznie całościowo uregulowany w jednej ustawie, co porządkuje przepisy i przesądza o ich przejrzystości. Z prostotą i efektywnością przyjętej struktury sądownictwa, z podziałem na sądy powiatowe, administracyjne i Sąd Państwowy, nie bez związku pozostają rozmiary aparatu państwowego. Zawód sędziego jest profesją pożądaną, elitarną i dostępną dla niewielu bardzo dobrze wykształconych prawników. Nadzór administracyjny nad sądami powiatowymi i administracyjnymi powierzono Ministrowi Sprawiedliwości. Nie ingeruje on jednak w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Sąd Państwowy ma szeroką autonomię. Silną pozycję przyznano prezesom sądów, ale równocześnie doceniono rolę i znaczenie organów samorządu sędziowskiego.

Literatura

Akty prawne

Anti-corruption Act, z 06.06.2012, RT I, 29.06.2014, 109.
Chancellor of Justice Act, z 25.02.1999 r., RT I 1999, 29, 406.
Civil Service Act z 13.06.2012 r., RT I, 06.07.2012, 1.
Constitutional Review Court Procedure Act z 13.03.2002 r., RT I 2002, 29, 174.
Courts Act z 19.06.2002 r., RT I 2002, 64, 390.
Estonian Judges' Code of Ethics z 13.02.2004 r.
Konstytucja Estonii, tł. A. Puu, wstęp L. Garlicki, P. Łosowski, Warszawa 2000.
Language Act z 23.02.2011 r., RT I, 18.03.2011.
Republic of Estonia Education Act z 23.03.1992 r., RT 1992, 12, 192.

Publikacje

Antoszewski A., *Władza sądownicza w Europie Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006.

Ciechanowska J., *Kanclerz Sprawiedliwości*, [w:] *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, red. S. Sagan, Rzeszów 2018.

Costello K., *Supreme Court Politics and Life Tenure: A Comparative Inquiry*, „Hastings Law Journal” 2020, nr 4 (71).

Dąbrowski M., *Rada do spraw Administracji Sądów w Estonii*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Przegląd Prawa i Administracji” 2019, t. 119.

Grabowska S., *Sądy konstytucyjne w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2008.

Grzybowski M., *Kanclerz sprawiedliwości w konstytucjonalizmie szwedzkim, fińskim i estońskim – wschodnio-bałtycka osobliwość czy oferta do rozważenia?*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2019, vol. 24, nr 4.

Hanretty Ch., *Judicial Disagreement need not be Political: Dissent on the Estonian Supreme Court*, „Europe – Asia Studies” 2015, vol. 67, no. 6.

Jagusiak B., *Systemy polityczne krajów nadbałtyckich*, Warszawa 2013.

Joamets K., *The Structure of Judicial System*, [w:] *The Law of the Baltic States*, red. T. Kerikmae i in., Cham 2017.

Karbowska K., *Republika Estońska*, [w:] *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej*, t. 1, red. K.A. Wojtaszczyk, M. Pobożny, Warszawa 2013.

Kask O., *How To Ensure the Independence and Impartiality of a Judge? Some viewpoints based on international standards*, Yearbook of Estonian Courts 2018, Tartu 2019, https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/Yearbook%20of%20Estonian%20Courts_ENG_digi.pdf (dostęp: 6.01.2022 r.).

Kerikmae T. i in. (red.), *The Law of the Baltic States*, Cham 2017.

- Kuzborska-Pacha E., *Ochrona prawna mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, Warszawa 2019.
- Ligi T., *Judicial Independence in Estonia*, [w:] *Judicial Independence in Transition*, red. A. Seibert-Fohr, Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2012.
- Lewandowski J., *Historia Estonii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002.
- Mikuli P., *Zdekoncentrowana sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Stany Zjednoczone i państwa europejskie*, Kraków 2007.
- Mróz M., *Riigikogu. Parlament Republiki Estońskiej*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 1(24).
- Narits R., *The Republic of Estonia Constitution on the Concept and Value of Law*, „Juridica International” 2002, nr 7.
- North M., *The Baltic. A History*, London 2016.
- Osóbka P., *System konstytucyjny Estonii*, Warszawa 2018.
- Osóbka P., *Riigikogu. Parlament Estonii*, Warszawa 2017.
- Pogłódek A., *Instytucja Kanclerza Sprawiedliwości jako organ ochrony prawa w Estonii*, [w:] *Środki ochrony praw człowieka w państwach postsocjalistycznych. Zagadnienia wybrane*, red. A. Frankiewicz-Bodynek, A. Pawlak, Kraków 2015.
- Põld J., Aaviksoo B., Laffranque R., *The Governmental System of Estonia*, [w:] *Governmental Systems of Central and Eastern European States*, red. N. Chronowski, T. Drinóczi, T. Takács, Warszawa 2011.
- Sagan S. (red.), *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, Rzeszów 2018.
- Sozański J., *Prawa i mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998.
- Szwed K., *Estonia*, [w:] *Organy prowadzące postępowania dyscyplinarne wobec sędziów w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Przegląd rozwiązań*, red. A. Pogłódek, Warszawa 2019.
- Szwed K., *Estonia*, [w:] *Tryb powoływania sędziów i rola rad sądownictwa w wybranych państwach europejskich*, red. A. Pogłódek, M. Romanowski, Warszawa 2020.
- Szwed K., *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa w Estonii*, [w:] *Nowe wyzwania i rozwiązania w europejskim systemie ochrony praw człowieka*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2018.
- Szwed K., *Sądy*, [w:] *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, red. S. Sagan, Rzeszów 2018.
- Taylor N., *Estonia. A Modern History*, London 2018.
- Zieliński J., *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000.
- Zieliński J., *Estonia*, [w:] *Systemy polityczne państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, red. M. Barański, Katowice 2005.